

DEĞERLER VE DEĞER YİTİMLERİ AÇISINDAN ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR'IN ESERLERİ

Mahfuz ZARİÇ*

Öz

Türk romancılığının öncü modernist ismi Abdülhak Şinasi Hisar, romanlarında, anı/denemelerinde, anı/biyografilerinde ve inceleme yazılarında bir insani yanlıgı olarak geçmişle özdeşleştirilen şiiriyet, duyarlılık, fedakârlık, nezaket, iyilikseverlik, acıma, bilgelik, maneviyat, sevgi, iç dünyaya önem verme gibi kimi değerlerin zamanla yitirilip yerlerini şiirsizlik, duyarsızlık, bilgiçlik, cahillik, güvensizlik, küçümseme, vefasızlık, kadirbilmezlik, riyakârlık ve maddiyatçılığa bıraktığı algısına yer vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Abdülhak Şinasi, şiiriyet, duyarlık, bilgelik, maneviyat, içe dönüklük

WITH REGARD TO VALUES AND LOSS OF VALUES WORKS OF ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Abstract

Abdülhak Şinasi is a representative avant-garde of Turkish modernist-novels. Hisar, as a humor error cites in his novels, memoir / essays, memoir / biographies and review articles some topics as "poetry, the sensitivity, self-sacrifice, kindness, benevolence, compassion, wisdom, spirituality, love, concern with inner world" and he usually identified them especially with past. In time, at the perceptions some values are lost. The values left their places to "deprived of poetry, insensitivity, pedantry, ignorance, distrust, contempt, being unfaithful, magnitude and ignorance, humbug, and materialism".

Key Words: Abdülhak Şinasi, poetry, the sensitivity, wisdom, spirituality, concern with inner world.

---

* Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
mahfuzzaric@gmail.com

Giriş

Günümüz inceleme yöntemlerinde edebiyat eserleri, bir tür vakalar arşivi olmaktan ziyade, hesabı yapılmış değer çözümlenmeleri olarak görülmektedir.¹ Yeri geldikçe vaka romanlarını sevmediğini söyleyen ve pek çok eleştirmen tarafından kişi veya durum romancısı olarak nitelenen Abdülhak Şinasi'nin hem romanları hem anı/denemeleri hem biyografik eserleri hem de diğer yazıları, ele aldığı değerler açısından okunmaya elverişli metinlerdirler. Bu açıdan baktığımızda Hisar'ın eserlerinde izlenilen değerlerin başında şiiriyet, duyarlık, bilgelik, maneviyat, sevgi iklimi ve içe dönük bakışların geldiği; yitirilen değerlerin de yerlerini şiirsizlik, duyarsızlık, bilgiçlik, cahillik, maddiyet, yalnızlık ve dışa dönük nazarlara bıraktığı görülmektedir.

Alman yazar ve düşünür Schlegel (1767-1845)'e göre sanatçının görevi, çağın gerçeklerini, geçmişin ve geleceğin değerlerinde bulmaktır. Böylece çağdaş şair, sadece kendi zamanının öznel değerleri içinde kalmayacak, geçmişin değerlerini çağda ve gelecekte bularak insan tecrübesinin objektif ve evrensel boyutlarını sanatının konusu yapabilecektir.² Abdülhak Şinasi'nin de bu bağlamda çağının gerçeklerini “değerler” açısından ele alan yazarlardan olduğu söylenebilir.

İnsani değerler, Hisar'ın eserlerinde genellikle geçmiş zamanla anılmakta hatta yer yer geçmiş zamana aitmiş gibi ele alınmaktadır. Oysa yenilik ve zaman konularında söz konusu olduğu gibi değerlerin de bir zaman dilimine hasredilmesi insani bir yanılgıdır. Yüceltilen değerlerin geçmiş zaman ile özdeşleştirilmesi, kabullenmeden öte bir gerçekliğe dayanmamaktadır. Üstelik bu yanılgı, hemen her çağda her nesilde ve bireyde tekrar yaşanabilmektedir.

Fahim Bey ve Biz romanında Fahim Bey de bu manada yetmişli yaşlara dayandığında değerlerin kendisi ile yok olup gitmekte olduğu düşüncesine kapılır.³

Abdülhak Şinasi, bazı değerlerin ve güzelliklerin geçmişte kaldığı veya son olarak kendi zamanında yaşandığı yanılgısına anı/denemelerinden *Boğaziçi Mehtapları*'nda da yer verir.⁴

Yazarın dikkat çektiği ve burada sıralayacağımız söz konusu değerler, tek bir zaman dilimine hasredilemezler. Dikkat çekmek istediğimiz durum, Abdülhak Şinasi'nin eserlerinde olumlanan değerlerin daha çok geçmiş zaman ile birlikte; değer yitimlerinin ise yaşanan veya gelecek zaman ile söz konusu edilmesidir.

¹ A. Galip, *Tartışılan Roman*, Algi Yayın, Ankara 2007, s. 22.

² Sevim Kantarcıoğlu, *Edebiyat Akımları, Platon'dan Derrida'ya*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2009, s. 134.

³ Abdülhak Şinasi Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, YKY, 3. Baskı, İstanbul 2008, s. 116.

⁴ Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, YKY, 5. Baskı, İstanbul 2010, s. 38-39.

1. Şiiriyet: Kâinatın Estetiği

Şiiriyet, Hisar'ın eserlerinde, geçmiş zamanın neredeyse en büyük değeri olarak ele alınmaktadır. Yazarın şiiriye verdiği anlam zenginliği, Proust'un kendi sanat anlayışı için kullandığı, yaşamın ve doğanın içindeki gizi ortaya çıkarmak ifadesindeki "giz" kadar geniş bir çerçevede ele alınabilir.

Hisar'ın üzerinde söz söylediği pek çok konuda, şiiriyet gibi dikkat çektiği bir diğer nokta "hususilik"tir. Boğaziçi medeniyeti, yalı-köşk hayatı, saz fasılları ve hanendeler söz konusu edildiğinde yazar, "Bu sesler havada kendilerine mahsus bütün bir âlem oluyordu!"⁵ demektedir.

Boğaziçi'nin "kendine mahsus, yosun ve açıklık hatırlatan canlı, engin, taze kokusu"⁶ vardır. Hisar'a göre Boğaziçi'nin mehtabı da hususidir.⁷

Fahim Bey ve Biz romanında anlatıcı, Fahim Bey'i hayranlıkla dinleyenleri, yaşadıkları hayatın mana ve gayesinin pek de anlaşılmayan bir şiir olduğunu bilmeyen ilim meraklıları olarak niteler.⁸ Anlatıcıya göre Fahim Bey ve Saffet Hanım'ın yalnız ve çocuksuz olmaları, tabiatın onlara çocukların şiirini ve tesellisini nasip etmemesidir.⁹

Anlatıcı, Fahim Bey'in gönlünde yıllarca yaşattığı özelemleri, umutları ve heyecanları, "ruhunda birikmiş şiir"¹⁰ olarak; kendi gençlik zamanından bahsedişlerini de gençlik zamanının şiirine dalmak olarak imgeleştirir.¹¹

Şiir ve şiiriyet kavramları, *Fahim Bey ve Biz* romanında "yaşantı"¹², "en yüksek duygu", "edâ", "manevi hava"¹³, "hesap defterleri"¹⁴, "canlılık", "neşe"¹⁵ gibi pek çok anlamlarla imgeleştirilmiştir.

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında da anlatıcı "Eski Çamlıca" bölümünde Çamlıca'nın etrafındaki semtleri, mahalleleri, setleri, sokakları ve geçitleri "şiir yatağı yerler"¹⁶ olarak niteler. Benzer pek çok kullanım, Hisar'ın diğer roman ve

⁵ Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s. 89.

⁶ Hisar, *age.*, s. 98.

⁷ Hisar, *age.*, s. 102.

⁸ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 45.

⁹ Hisar, *age.*, s. 58.

¹⁰ Hisar, *age.*, s. 61.

¹¹ Hisar, *age.*, s. 72.

¹² Hisar, *age.*, s. 83.

¹³ Hisar, *age.*, s. 86-87.

¹⁴ Hisar, *age.*, s. 91.

¹⁵ Hisar, *age.*, s. 105.

¹⁶ Abdülhak Şinasi Hisar, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, YKY, 2. Baskı, İstanbul 2008, s. 24, 27.

anı/denemelerinde de söz konusudur. Abdülhak Şinasi, şiiriyeti yazılarında tabiatın, hayatın ve sanatın hemen her alanında arar ve bulur.

2. Şiirsizlik: Estetik Değerlerin Yitirilmesi

Ahmet Haşim biyografisinde şairin son günlerini anlatan Hisar, yaşanılan zamanın, şiirden uzaklaşmış ve ayrılmış bir devir olduğunu; geçirilmekte olan umumi ve dünyevi, şiirsiz ve materyalist zamanların, en halis bir şairin bile simasını tahrif ederek ona bir nevi sırtkan bir maske taktığını savunur.¹⁷

Hisar anı/denemelerinden *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde de şiirsizlikten yakınıır. Dünyanın şiirini kaçırın büyüklere, çocuk dünyasının hakikatlerini söylemenin yaramadığını ve onların bir şey anlamadığını ileri sürer.¹⁸

Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*'nda “*Sessizliğin Şiiri*”¹⁹ bakışlı yazısında sessizliği ve sükûtu, mazinin şimdi elimizden kaçırmış olduğumuz bir nimeti, bize yardım elini uzatan bir ilah olarak niteler. Hisar'a göre yeni hayatla birlikte hayatımıza girmiş olan gramofon yüzünden sükût yenilir, radyolar aracılığıyla hayattan büsbütün kovulur; otomobil, otobüs ve tramvay gürültüleriyle delik deşik edilerek azalır, daralır, ufalır, yeni hudutlarının içine sıkışır ve saatlerimizin içinden o kadar uzaklaşır ki bazen ona rast gelince onu bir lezzet gibi duyarız.

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında Hacı Vamık Bey, yaşlandıkça gözleri bozulmuş olduğundan, sonuçta “artık iyi göremediği, iyi seçemediği bütün genç kızlarla kadınları, büsbütün çirkin olmamaları şartıyla, emsalsiz derecede güzel”²⁰ bulmakta; bu hâlinden dolayı sokağa çıkarken gülünç duruma düşmektedir.

Kâinattaki estetiği şiiriyet olarak gören Hisar, eserlerinde estetik değerlerden yoksunluğu da şiirsizlik, şiiriyetin hayattan çekilmesi olarak ele alır.

3. Duyarlık

Duyarlık kavramı; düşünceli olmak, başkalarına değer vermek, hisli olmak, ayrıntıya önem vermek gibi duygu ve değerlerin yanı sıra fedakârlık, nezaket, iyilikseverlik merhamet, acıma, kadirşinaslık gibi pek çok duygu ve değeri de kapsamaktadır. Duyarlık aynı zamanda Hisar'ın eserlerinde geçmiş zaman değerleri ile anılan kişilerin en belirgin vasıflarındandır.

Geçmiş Zaman Fıkraları'nda Sultan Selim zamanında Karagöz oynatan Hayalî Hafız'dan bir hikâye anlatılır. Sarayda Padişah'ın da davetli olduğu bir oyunda Hacivat, kölesine “Selim!” diye hitap eder; Padişah ise Hacivat'a latifeyle “Lebbeyk!” diye cevap verir. Yaptığı hatayı hemen fark eden Hayalî Hafız, sözü

¹⁷ Abdülhak Şinasi Hisar, *Ahmet Hâşim: Şiiri ve Hayatı*, YKY, İstanbul 2006, s. 92.

¹⁸ Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş Zaman Köşkleri*, YKY, İstanbul 2006, s. 27.

¹⁹ Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s. 116.

²⁰ Hisar, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, s. 187.

Hacivat'a vererek "Huzûr-i şahanende öyle büyük bir sürçü lisan yaptın ki, artık ne tamiri ne de affı mümkün olur! Sen artık ihtiyarlamışsın! Artık sana hayal oynatmak gerekmez. Saadetlû padişahımız ruhsat buyururlar, artık tövbekâr olarak Hacca gidersin. Yola düş!"²¹ der.

Hisar, bu olaydan sonra Sultan'ın ısrarları karşısında bile bir daha oyun oynatmayan ve hacca giden Hâfız hakkında "O zamanki ruhlar o kadar ağırbaşlı, duygular o kadar derin, gönüller de izzetinesislerine o kadar düşkün idiler ki..."²² diyerek yüceltilen pek çok değeri geçmiş zaman insanları ile özdeşleştirir, maziye hasreder.

Hisar, *Boğaziçi Mehtapları ve Boğaziçi Yalıları*'nda geçmiş zaman yalı sakinlerini anlatırken öne çıkardığı vasıflardan birisi o insanların duyarlı oluşlarıdır. Birbirlerini tanıyan yalı sahipleri, "kendi haklarında fısıldanan rivayetlere alakalanmakla beraber, yine birbirlerini takdir etmekten ve incitmek istememekten"²³ geri kalmazlar; müşterek duygu ve anlayışlarla hepsi de karşılıklı bir iyilik ve bir terbiyeden istifade etmektedirler. Geçmiş zamanlarda Boğaziçi sakinleri, ramazanları tanıdıkları yalı sahiplerine bir kere, davet olunmadan iftara gelir ve bunlar için ikinci bir sofraya tertip edilmiştir. Bayramda mahalle çocukları memnun edilmiştir; hatta "Bütün yalı halkının bayramlıkları ve köyün mektep hocaları, Şirket-i Hayriye müstahdemleri, tulumbacılar, su yolcuları, postacılar, nezafet ameleleri, mahalle fakirleri için de bayram bahşişleri verilir, hepsinin memnun kalmaları"²⁴ temin edilmiştir ve bunlar bir şey istemek adiliğine düşürülmez; bunlara bir şey vermek adiliği duyurulmazmış.

Boğaziçi Yalıları'nda kendisine ruhunu duyuran ve kendisinde kutsi bir hatıra bırakmış olan bir odadan söz eden Hisar, o odayı tarif ederken manevi bir şahsiyetin hukukuna tecavüz etmekten çekinircesine en küçük bir yanlışlığa bile düşmekten korktuğunu söyler.²⁵

Hisar'ın *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nde sözünü ettiği Bronzdan Hala lakaplı halası, günün birinde yeşil zümrütlerini satmış, hemen ardından pişman olmuştur; fakat kuyumcudan onları geri alamamıştır. O günden sonra ona misafirliğe giden hanımlar, bir duyarlık göstergesi olarak zümrütlerini halaya hatırlatmamak için yeşil renkli elbise bile giymemeye dikkat etmişlerdir. Yazarın annesi de o zamanlar her tarafta kullanılan eski zaman sandıklarının küçük bir modeline benzeyen kibrit

²¹ Abdülhak Şinasi Hisar, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, YKY, İstanbul 2006, s. 19.

²² Hisar, *age.*, s. 20.

²³ Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s. 15.

²⁴ Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Yalıları*, YKY, 2. Baskı, İstanbul 2010, s. 8.

²⁵ Hisar, *age.*, s. 53.

kutularındaki yeşil başlıklı kibritlerini halanın görmemesi için kutusundan çıkarmamıştır.²⁶

Duyarlı ve hisli oluş, mektuplardaki Abdülhak Şinasi'nin de dikkat çeken niteliklerinden birisidir. Abdülhak Şinasi Paris'te öğrenim gördüğü sırada babası Mahmut Celalettin Bey, maarif müdürüdür. Oğlunun eğitimi için her ay 160 frank gönderebilen babası, oğlu ile sık sık mektuplaşmakta, oğlunun sağlığı ve eğitimi ile yakından ilgilenmektedir. Duyarlı Hisar, kendisine taahhütlü mektuplar yollayan ve bu yüzden onu postacılara bahşiş vermek durumunda bırakan babasına, bu külfetin gereksiz olduğunu yazar.²⁷

1 Temmuz 1933 tarihli mektubunda Hisar, önce Yaşar Nabi'nin çıkaracağı Varlık dergisinin uzun müddet var olması temennisinde bulunur; ardından "Zavallı Ahmet Haşim'in ölümünden sonra yevmî gazeteler güya medih diye saçma sapan şeyler yazdılar." diye serzenişte bulunarak şunları söyler:

"İlk gençliğimizi leb-rîz etmiş olan bu şair hakkında bir deyn-i şükran ve kaybettiğimiz arkadaş hakkında da -mümkün olduğu kadar- lehine bir şahadet olmak üzere düşündüklerimin bir kısmıyla uzun pek uzun bir makale yazdım ki bunu size gönderiyorum."²⁸

Hisar'ın bu mektupta sözünü ettiği Ahmet Haşim hakkındaki anı/makaleler, 1963'te bir biyografik esere dönüşecektir.

Fahim Bey ve Biz romanında, Fahim Bey'in ölümü üzerine yayımlanan tezkip haberi de bir duyarlılığa dayandırılır. Anlatıcı, "Fahim Beyin eski maslahatgüzarlarımızdan bulunmadığı"²⁹ şeklindeki düzeltmenin, yaşlı adamın hatırasına ehemmiyet verdirecek bir şey söylemek arzusuyla bulunmuş ve ölüm haberine ilave edilmiş olduğunu söyler.

Fahim Bey'in kendisine cüzi bir maaş bağlanınca yaptığı ilk işi, ihtiyar babasını son zamanlarında memnun etmek için borç altına girip büyük bir konak kiralamak, ardından da babasına dolgun bir maaşa geçtiğini yazmak olur. Fahim Bey'i bu davranışlara iten neden de onun duyarlı oluşudur.

Anlatıcının babası da hâl ve hareketleriyle duyarlı bir geçmiş zaman erkeği tipi çizmektedir. Babası, devamlı gittiği lokantada, ayrı yaşamakta olduğu oğlunu her görüşünde ona gülümsemekte; oğlunu, gözlerini hazla açarak karşılamaktadır. Oğlunun sözlerini genellikle fazla helecanlı, mübalağalı ve gizli maksatlarla dolu

²⁶ Hisar, *Geçmiş Zaman Köşkleri*, s. 31.

²⁷ Taha Toros, "75 Yaşında Öldüğünde Cebinde Bakiyesi 66 Lira Gösteren Bir Banka Cüzdanı Bulundu Tek Kuruşu Yoktu", *Milliyet*, İstanbul 02.05.1983c, s. 11.

²⁸ İhsan Kudret- Handan İnci, *Cevdet Kudret'e Mektuplar*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1995, s. 24.

²⁹ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 8.

bulan babası, kıs kıs gülüşlerini bir tutam enfiye çekişiyle örtmek isterken de oğluna bu düşüncesini belli etmemeye çalışmaktadır. Fahim Bey'i anlatıcı ile tanıştıran ve onun hikâyelerini sakın, rahat, gözlerini aç aça anlatan, anlatıcının babası, Fahim Bey hakkında en insafli hükümlerde bulunan kişilerin başında gelmektedir. Tıpkı iyi kalpliliği ile babasına çekmiş olduğu belirtilen Fahim Bey gibi roman anlatıcısının da duyarlı oluşuyla babasına benzediği söylenebilir. Bu tür ilgiler romanda kişi oluşturmada başvurulan soyaçekim yansımalar olarak da dikkat çeker.³⁰

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında da anlatıcı bir duyarlık olarak çocukken, kendisinin ve diğer arkadaşlarının, Çamlıca'daki eniştelere deli diye addolunmasının altında yatan gizli sebeplerin, enişteleri tarafından anlaşılması ve eniştelere bundan müteessir olmaması için ona açıkça taraftarlık ettiklerini belirtir.³¹

Çamlıca'daki deli enişte tıpkı Fahim Bey gibi çirkinlikleri görmekten sakınmakta; başkalarının bir çırpıda göreceği çirkinlikleri fark edememektedir.³²

Anlatıcının halası da bir derdi olduğunda; hatta başı yahut dişi ağrıdığına bile etrafındakilerin neşesi kaçmasın diye bu durumunu saklayacak kadar hisli ve derin duyusudur; kalp, idrak sahibi ve ızan üstünlüğü olan birisidir.³³

Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği romanında ise Ali Nizamî Bey'in annesi Hatçanımeferdi, atlı arabasını kullanacağı zamanlar, "yerleşip dizginleri eline aldı mı, her defasında, evvelâ bir besmele yerine sadece 'Bismillah' der..."; "Sonra gûya bu da usuldenmiş, lâzımmış, başka türlü yapılmazmış ve yapılsa selâmetle gezinmenin imkânı kalmazmış gibi, mutlaka kamçısını kaldırır

---

³⁰ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 10-15. Bu türden yansımaların izlerini Hisar'ın biyografisinde de görebiliriz. Taha Toros'un aktardıklarına göre hiç kimseye "bey" veya "beyefendi" demeksiniz hitap etmeyen Hisar, küçük kardeşi Selim Nüzhet'e bile "Selim Bey" (Taha Toros, "Abdülhak Şinasi Hisar'ın Temizlik Tutkusu Bir Hastalık Düzeyindeydi", *Milliyet*, İstanbul, 27.04.1983a., s. 9) diye hitap etmiş. Babasına yazdığı bir mektupta "... İzin verirseniz, mektubunuzda beni biraz şaşırtan ve canımı sıkan bir konuya değineceğim. Bana çoğunluk kelimesi olan 'siz' diye hitap ediyorsunuz! Bir baba, oğlundan hoşnut oldukça ona 'sen' diye hitap eder sanırım. Niçin beni bundan mahrum ediyorsunuz?" (Taha Toros, "75 Yaşında Öldüğünde Cebinde Bakiyesi 66 Lira Gösteren Bir Banka Cüzdanı Bulundu Tek Kuruşu Yoktu", *Milliyet*, İstanbul, 02.05.1983f., s. 11) diyerek serzenişte bulunmuştur.

Fahim Bey ve babası ile anlatıcı ve babası arasında görüldüğü gibi Hacı Vamık Bey ile babası Hacı Rakım Efendi arasında da kimi soyaçekim ilgiler bulunmaktadır. (Hisar, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, s. 133.)

³¹ Hisar, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, s. 8.

³² Hisar, *age.*, s. 19.

³³ Hisar, *age.*, s. 207.

bir an havada tutar ve nihayet hayvanların ne başlarına, ne sırtlarına değdirmeden, bu gezinmenin icazetini verir, bir ‘yallah!’ der gibi, havada, o kadar mükemmel bir sesle³⁴ kamçısını sadece şaklatır.

Fedakârlık ve Tahammül

Hisar’ın eserlerinde geçmiş zamanların duyarlı insanları, yer yer fedakâr ve tahammül sahibi olmalarıyla ön plana çıkarılırlar.

Anı/deneme yazarı Hisar’a göre “Bana ver, ben çekeyim derdini mümkünse eğer” denilen geçmiş zaman şarkılarına yansıyan aşklarda, âşıklar sevgilileri için her zaman fedakârdır. Yine aynı şarkılarda “Emret, öleyim ger sana bâr ise hayatım!”³⁵ diyen geçmiş zaman âşıkları, aşkı ve sevgilisi için ölmeye her zaman hazırdır.

Fahim Bey, kendisini güzel döşeli büyük bir konakta yerleşmiş gören babasının “Berhüdar ol oğlum! Gel, seni alnından öpeyim!”³⁶ sözlerine karşılık arkadaşlarına “İşte size karşı hareketimdeki hakkımı ispat ettim ve bütün emeklerimin mükâfatına erdim. Bunu artık ne pahasına ödersen ödeyeyim, duymuş olduğum bu hazzı ruhanî buna kâfidir!”³⁷ demekle fedakârlık ve kanaatkârlığını göstermiş olur. Anlatıcıya göre Fahim Bey, inandığı kaideleri hayatında tatbik etmek için her zaman her türlü fedakârlığı gösteren birisidir.

Anlatıcı, arada sırada bir muzaffere benzettiği hakikatte ise hep mağlup olan Fahim Bey için kendi kendisine “Acaba ruhunda istihfaf ettiği bütün maddiyatın fevkinde bir kanaat mi besliyordu?”³⁸ diye sorar.

Geçmiş zamanların değer ve huylarından Hisar’ın eserlerinde karşımıza çıkanlardan birisi de tahammül göstermektir. “Bütün o devir”³⁹ diye anlatılan geçmiş zamanda, için için istenilmeyenlere tahammül etmek âdeti, her günkü idmanlarla âdetâ meşk edilen umumi bir tahammüldür. Selamlıkta tasvip edilmeyen uşaklarla sığıntılara, haremde beğenilmeyen hizmetçilerle postlarını sermiş misafirlere uzun zaman tahammül edilirmiş; hatta hilesi sabit görülse de alışılmış olduğu için değiştirilmesi sıkıntılı gelen dükkânlarda alışverişe bile devam edilirmiş.

³⁴ Abdülhak Şinasi Hisar, *Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, YKY, İstanbul 2005, s. 24.

³⁵ Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s. 137-138.

³⁶ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 16.

³⁷ Hisar, *age.*, s. 27.

³⁸ Hisar, *age.*, s. 53.

³⁹ Hisar, *Çamlıca’daki Eniştemiz*, s. 192.

Nezaket ve İyilikseverlik

Yazar, geçmiş zamanların Boğaziçi Mehtapları'nın “önlerinde lambalar aynaların karşısında, baş örtülerine ve süslerine sonuncu hisli ve uzun bir bakışla bir daha” bakan hanımlarını; hiçbir kitapta yeri olmadığı hâlde, bütün Boğaziçi halkınca bilinen ve herkesin büyük bir tesanütle uyduğu usulleri, an'aneleri olan nazlı mehtap gecelerini; her zaman hem kibar hem de biraz mahzun olan eski Boğaziçi'ni; “teşrifat, nezaket ve sükût kabiliyeti”⁴⁰ olan o cemiyeti, uzun uzadıya anlatır.

Boğaziçi Yalıları adlı anı/denemelerinde de çocukluk yıllarını anlatırken o devirde Şarklı bir terbiye ve nezaket sarf edildiğini ve o vakitlerin Boğaziçi adına âdeta “devrinin harman sonu”⁴¹ olduğunu belirtir.

Hisar'ın anı/denemelerinde yer alan geçmiş zaman insanları, hep “kalplerinin iyiliği yüzlerine vurmuş gibi, belki güzel değil, fakat hepsi de iyi yüzlü”⁴² insanlardır.

Fahim Bey ve Biz romanının iyiliksever merkezi kişisi Fahim Bey'deki kuvvetli sosyal yardımlaşma hissi, kendisine babasından geçmiştir. Fahim Bey, vaktiyle kendi istikbalini düşünmeksizin bir arkadaşının Tıbbiyeye giremediğini duyunca beyninden vurulmuşa dönmüştür. Fahim Bey derhal bazı dostlarını toplamış ve yardımları ile arkadaşının mektebe alınması işini yoluna koymuştur. Mektepten çıkınca da Bursa'ya gitmiş; sırf babasının gönlünü almak için yakında işe gireceğini, artık parasal yardıma ihtiyacı kalmayacağını müjdelemiş ve babasından kendisi için bundan sonra hiç üzülmemesini rica etmiştir.⁴³

Anlatıcı, Fahim Bey'in vaktiyle sefaret üçüncü kâtibi olarak Londra'ya atandığı dönem hakkında “bir iki cinaslı ve güzel sözün insana zeki ve nükteşinas olmak şöhretini kazandırdığı o devir” demektedir. Sefarethane başkâtibi de “son elégance” iltifatının sefarethane çevresinde “zerafetin nadir erişilir bir muvaffakiyeti” diye telakki olunduğu bir zamanda Fahim Bey'den “Son Elégance” diye söz etmektedir. İlerleyen sayfalarda da geçmiş zamanlardan, “kibarlığın tabii olduğu bir devir”⁴⁴ olarak söz edilir. Romanda anlayışa dikkat çekilerek ve çok uzak bir geçmişten bahsedercesine “İşte böylece, evvel zaman içinde, yani söz

⁴⁰ Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s. 48-49.

⁴¹ Hisar, *Boğaziçi Yalıları*, s. 43.

⁴² Hisar, *age.*, s. 49.

⁴³ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 13.

⁴⁴ Hisar, *age.*, s. 22, 27-28.

söyleme imkânımız ve söz dinlemeye vaktimiz olan günler ve gecelerde”⁴⁵ denmektedir.

“*Hanımların Söyledikleri*”⁴⁶ isimli bölümün giriş cümlesinde de geçmiş zamanlardaki misafir ağırlama uygulaması, şimdilerde eskisi gibi bir nezaketin gösterilmediği imâsı ile anlatılır.

Fahim Bey, başkalarının memnuniyeti için bir şeyler yapmakta ise de onun bu davranışları, hayatına dışarıdan bakanlara “zoraki ve gülünç” gözükmektedir. Bu görüşe katılmayan anlatıcı ise insanların derin hassasiyet tabakalarına nüfuz edilince bu tür hareketlerin ve hislerin ihtirama lâyük bir şeye delâlet edebileceklerini ileri sürer. Anlatıcı, başkalarının memnuniyeti için yaşamının saikinin de “kendimiz yahut başkaları için duyduğumuz bir muhabbet, bir şefkat ve bunların neticesi olan bir aldanma ve aldatma ihtiyacı”⁴⁷ olabileceğini söyler.

Anlatıcı, “hep iyiye çekerek”⁴⁸ anlattığı şeylerde Fahim Bey’in sesini, hakikatleri örtmek isteyen bir perdeden duymaktadır. Anlatıcıya göre sesi munis ve hep bir edada olan Fahim Bey’in bir hususiyeti de dudaklarında ve sözlerinde devam eden sükûn ve şefkattir.

Merhamet ve Acıma

Hisar, *Geçmiş Zaman Köşkleri*’nde çocukluğunda yaşadığı ilk büyük hayal kırıklıklarından birine, kiralık köşklere ikamet eden insanların gizledikleri sefaletli veya gülünç manzaralarına yer verir. Onları acıyla, hüznle anar. Onlara karşı mahcubiyet duyar. O insanların hikâyelerini yazmayı düşler.⁴⁹

Merhamet, Hisar’ın merkezi roman kişilerinin ve özellikle anlatıcıların öne çıkan duygularından birisidir. *Fahim Bey ve Biz*’in anlatıcısı, ölüm haberinin ardından Fahim Bey’e hem acır hem de içinden “Kendi kâinatımızın da söndüğünü yabancılar ancak böyle hissiz ve mânâsız birkaç cümle ile duyacaklar!”⁵⁰ diyerek hüzne dalar.

Anlatıcı günün birinde Müşterekülmenfaa Tütün Reji İdaresinde umumi kâtip olan bir arkadaşını görmeye gider. O esnada arkadaşı Tercüme Kaleminden birisini çağırılmıştır. Fahim Bey koltuğunda dosyasıyla mahcup, içeri girer ve âmirinin masasının önünde durur. Anlatıcı, o andan itibaren Fahim Bey’e karşı bir merbutiyet ve bu hâlden de mahcubiyet duymaya başlar.⁵¹

⁴⁵ Hisar, *age.*, s. 35.

⁴⁶ Hisar, *age.*, s. 54.

⁴⁷ Hisar, *age.*, s. 56.

⁴⁸ Hisar, *age.*, s. 71-72.

⁴⁹ Hisar, *Geçmiş Zaman Köşkleri*, s. 39-40.

⁵⁰ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 8.

⁵¹ Hisar, *age.*, s. 50.

Kadirşinaslık ve Vefa

Hisar'ın roman kişileri kadirşinaslık ve vefa ile de anılır. Fahim Bey, yazıhanesindeki hayali iş kayıtlarında, şirket memurları ve idare meclisi azalarının isimlerine de yer vermiştir. Anlatıcıya göre bu defterdeki akraba ve yakın çevresindeki insanların isimleri, Fahim Bey'in vefalı bir kalbi olduğuna delalet etmektedir.⁵²

Çamlıca'daki Eniştemiz romanında eşinden boşanmış olan Hacı Vamık Bey, tekrar barışmak ümidiyle bazı insanlardan yardım bekler. Kızı, barışmalarını sağlamaz; anlatıcının annesi ise daha önceleri hep Hacı Vamık Bey'in aleyhinde olmasına rağmen bu işte tarafsız davranır ve bu tavrından dolayı Hacı Vamık Bey, ona minnettar olur. Hacı Vamık Bey'in kendisinden daima vefa gördüğü anlatıcının babası ise bu işte “barışmak için delâleti”⁵³ kabul etmemektedir.

Hisar'ın eserlerinde bir yönüyle geçmiş zamanlar demek olan İstanbul medeniyetine, tabiata, eşyaya ve insan unsuruna karşı bir duyarlık oluşturulmak istenir. Fedakârlık, tahammül, nezaket, iyilikseverlik, merhamet, acıma, kıymet bilirlilik ve vefa gibi değer ve duygular yeri geldikçe ön plana çıkartılır.

4. Duyarsızlık

Hisar'a göre sevgili ölülerimize gösterebileceğimiz en büyük sadakat, onları hatırlamak ve en büyük ihanetse onları unutmak olacaktır.⁵⁴

Fahim Bey ve Biz romanının anlatıcısı, başkalarına acıdığımızı sanırken bile, içimizden mutlaka biraz kendimize ağladığımızı söyler.⁵⁵

Anlatıcıya göre Fahim Bey, bütün fedakârlık ve iyilikseverliğine karşın hiçbir zaman başkalarından benzer davranışlar görmemiştir.⁵⁶

Anlatıcının babası, yeni telakkilerin, Fahim Bey'de somutlaşan kalp saffetinin, oğlunun nesli tarafından iyice hissedilmesine mâni olabileceğini düşünmektedir. Bu yüzden Fahim Bey'in meziyetlerini yeni neslin lâıykıyla takdir edemeyeceğinden korkuyormuş gibi, hem Fahim Bey'i anlatmakla bitirememekte hem de naklettiği hikâyelerin “medlûllerinin iyi anlaşılıp anlaşılmadığını”⁵⁷ oğlunun yüzünden anlamaya çalışmaktadır.

---

⁵² Hisar, *age.*, s. 91.

⁵³ Hisar, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, s. 166.

⁵⁴ Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s. 171.

⁵⁵ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 8.

⁵⁶ Hisar, *age.*, s. 14.

⁵⁷ Hisar, *age.*, s. 18.

Anlatıcının yaşadığı zamana dönük kimi örtük eleştirileri de söz konusu olmaktadır. Anlatıcı, “Bu, her şeyin ciddiye alındığı, (...) zamanlardı.”⁵⁸ derken şimdilerde, ciddiye almaların azaldığını ima etmektedir. Bu türden imalarda, yaşanan zaman diliminde belirtilen hususların azaldığı ve gelecekte de azalmaya devam edeceği endişesi sezilmektedir.

Bir başka vefasızlık örneği olarak Fahim Bey’i, ne kardeşleri ne de kardeşlerinin vaktiyle tahsillerine o kadar yardım etmiş olduğu çocukları arayıp sormayacaklardır.⁵⁹

Çamlıca’daki Eniştemiz romanının anlatıcısı, masum gördüğü delilerin dışındaki diğer insanların bizi gafil avladıklarını; çünkü onların deliler gibi bir değil, iki değil üç yüzlü olduklarını düşünür ve üçüncü yüzü “asıl karası ve şeytanîsi” olarak niteler. Ona göre birinci yüz gösterilen, ikinci yüz gizlenen, üçüncü yüz ise “en karanlık zamanlardan miras olan, ihtimal asıl içyüzler”dir.⁶⁰ Bu şekilde birden fazla yüze sahip olan Hacı Vamık Bey, kendisini terk eden eşinden sonra evleneceği genç kızı evine alırken, etrafındakilere maksadını farklı gösterir; bu kızı evine bir evlat gibi alıp okutacağını söyler. Anlatıcının evlerine ara sıra gelip gitmekte olan Şerife Hanım adındaki “yarı eski kalfa, yarı bacı, yarı dul” kadın, güzelliğinin şöhreti etrafı saran kızı Leyla’yı Hacı Vamık Bey’le evlendirir. Oysa Şerife Hanım vaktiyle anlatıcının annesinden ve Hacı Vamık Bey’in eşinden nice yardımlar görmüştür. Şerife Hanım, kocası kendisinden ayrıldıktan sonra, “zaman değişince”⁶¹ anlatıcının halasını bir kez bile ziyaret etmemiştir.

Zaman ilerleyip değiştikçe, hakikatte ise çocuk bakış açısı yerini hakikatlerle yüzleşmeye bıraktıkça, insanların duyarsızlıkları daha çok fark edilir. Duyarlık yitirilince duygular değişir, değerler yitirilir. Kadirşinaslık yerini kadirbilmezliğe, vefasızlığa; nezaket, küçümsemeye ve unutmaya ihanetine bırakır.

5. Bilgelik

Hisar’ın romanlarında ve anı/denemelerinde andığı geçmiş zaman insanların bir niteliği de yer yer bilgiçliğin sınırlarına dayanan bilgelikleridir.

Abdülhak Şinasi, ilk anı/deneme kitabı olan *Boğaziçi Mehtapları*’nın sonunda, pek çok konuda dinleyenleri hayretler içinde bırakan geniş bilgili Fahim Bey tavrıyla, zaman konusunu izah etmek için dünyamızdan “otuz ziya senesi uzakta olan Pollux yıldızının etrafında dönen bir kürede”, “bize yine en yakın olan yıldızlardan Arcturus yıldızının etrafında” bizi seyredecek meraklı gözlerin

⁵⁸ Hisar, *age.*, s. 41.

⁵⁹ Hisar, *age.*, s. 58.

⁶⁰ Hisar, *Çamlıca’daki Eniştemiz*, s. 12.

⁶¹ Hisar, *age.*, s. 185.

dünyamızdan kaç yıl önce artık mazi olmuş görüntüleri “hâl”⁶² olarak seyredebileceklerini bir yıldızbilimci edasıyla hesaplar.

Fahim Bey ve Biz romanının geniş bilgisi, etkileyiciliği ile bir hezarfen şöhreti kazanmış olan merkezi kişisi Fahim Bey, basit sözler söylese de söyledikleri dinleyenlere tesir etmektedir. Vaktiyle pek çok konuda bilgisine başvurulmakta; etrafındakiler onun oyunlar, politika, dış siyaset, musiki, lisan ve edebiyat hakkındaki sözlerini ilgi ile dinlemektedir.⁶³

Etrafındaki insanları hayretler içinde bırakacak kadar pek çok konuda bilgi sahibi olan Fahim Bey, günün birinde bilge bir tavırla “Feylesof Rıza Tevfik”⁶⁴ imzasından hareketle feylesof kelimesinin etimolojisini ve dolayısıyla Rıza Tevfik’e feylesof denemeyeceğini ayrıntılarıyla izah etmektedir.

Çamlıca’daki Eniştemiz romanının merkezi kişisi Hacı Vamık Bey de tıpkı Fahim Bey gibi yeri geldikçe ilmine başvuru birisidir. Fakat Fahim Bey’in aksine ona daha çok çocuklar ve kadınlar soru sormakta ve onun hem komik hem hakikat olan sözlerine kulak vermektedirler.⁶⁵

Deli eniştenin çocuklara verdiği cevaplar özünde doğru bilgiler olmalarına rağmen, bu cevaplardaki hakikatler, Hacı Vamık Bey’in üslubundan ötürü, tuhaflık ve şaşırtma olarak algılanmaktadır. Güneşin batmayıp başka yere gittiğini haber veren Hacı Vamık Bey, “Nereye?” sorusuna da “Amerika’ya!” şeklinde cevap verir. İlim diye kabul ettiğimiz pek çok kavramın aslında “indi ve itibari şeyler”⁶⁶ olabileceğini söyleyen Hacı Vamık Bey, eşyaların, yanlarındaki diğer varlıklara göre şarka veya garpta bulunabileceğinden hareketle, sonuçta şark ve garp diye bir şeyin olmadığı hükmüne varır. Deli enişte bu türden bilgileri aktarıırken, onun lâtife edip etmediği veya ciddi olup olmadığı da anlaşılmaz. Böylelikle geçmiş zaman insanların belirgin bir özelliği olarak bilgelikleri gözler önüne serilir.

6. Bilgiçlik

Sahip olduğu bilgilerin türleri ve bu bilgileri sunma, kullanma tarzı kişiyi bilge olarak nitelemeye neden olabileceği gibi bilmiş, bilgiç olarak adlandırılmasına da neden olabilmektedir. Bilgiçlik bir yönüyle cahillikleri örtmek için başvuru bir yoldur.

Roman kişilerinden Fahim Bey, ömrün kısalığına karşın “öğrenilecek ilmin güç ve yavaş istihsal olunur bir mahsul olması, kitap okumanın bizde lâyıkiyle

⁶² Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s. 194-195.

⁶³ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 41.

⁶⁴ Hisar, *age.*, s. 44.

⁶⁵ Hisar, *Çamlıca’daki Eniştemiz*, s. 57.

⁶⁶ Hisar, *age.*, s. 58.

takdir edilemeyen değeri, insanlardaki kitabi malumatın hudut ve ebadı”⁶⁷ hakkında içinde yakınmalarını da barındıran sözler sarf eder.

Anlatıcı, iş görüşmesinden eli boş dönen Fahim Bey’in, kendisini hayalperestlikle niteleyen iş sahiplerini cahil bulup onlara karşı âdeta “gönül isterdi ki daha akıllı ve malûmatlı olasınız da işimi derhal kabul edersiniz. Fakat zarar yok, hiç üzülmeysin, işimi gelecek defa anlar ve kabul edersiniz!”⁶⁸ diyen bir tavır aldığını düşünür.

Çamlıca’daki Eniştemiz romanında Hacı Vamık Bey’in “Arif olanlar beni anlar!” diyen bir hâli vardır. Deli enişte Hacı Vamık Bey’in “çokbilmiş tebessümleri”⁶⁹ birçok manalar ifade etmektedir.

Hacı Vamık Bey, malûmatfuruşluk yönü ile gelecek nesillerin bir öncüsü olarak gösterilir. Anlatıcıya göre büsbütün Şarklı bir adam olan deli eniştenin rüya tabiri konusunda da “Şarklı bir bilgi hamulesi” vardır ve o, “daima birtakım malûmat vererek, dil dökerek ve lügat paralayarak âlim görünmek” istemektedir. Hacı Vamık Bey’deki bu “malumatfuruşluk ve ukalalık merakı”⁷⁰ sonraki nesillerde daha da yaygınlaşacaktır. Roman anlatıcısı ise bilgisizlikten çok, cahil olunan konularda bile insanın kendisini bilgili sanması durumunu yadırgar ve bu durumu tehlikeli bulur.⁷¹

Yine anlatıcıya göre Hacı Vamık Bey, kadınlık hakkındaki düşünceleri yüzünden, aslında eşinin kendisinden üstünlüğünü anlayamamış; kendisini, güzel tabiatlı, muvazeneli, zekâlı, eşinden daha akıllı addetmiş; daha çok âlim bilmiştir.⁷²

Deli enişte, Arapçadan yana da o kadar âlim görünmek istemektedir ki bazı zamanlar, dilinin altında zikredecek hazır bir söz bulamadığı vakitlerde, sözlerini Arapçaya uydurmaktadır.⁷³

Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği romanında pek çok şey gibi alafranga musikiye meraklı olan Ali Nizamî Bey de yerine göre bilgiç tavırlar takınabilmektedir. O, düzenlediği konser gecelerinde müzisyenlerin çıkaracağı “fosnot”ları asla duymazdan gelmez; onlara kızar ve fena hâlde çatarmış; “Siz beni anlamazın bir yerine mi koydunuz?” diye müzisyenleri haşlarmış; “kendisine istihfaf olunur gibi muamele edilmesine asla razı olmamış!”⁷⁴

⁶⁷ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 41.

⁶⁸ Hisar, *age.*, s. 49.

⁶⁹ Hisar, *Çamlıca’daki Eniştemiz*, s. 14-15.

⁷⁰ Hisar, *age.*, s. 56-57.

⁷¹ Hisar, *age.*, s. 59.

⁷² Hisar, *age.*, s. 107.

⁷³ Hisar, *age.*, s. 146.

⁷⁴ Hisar, *Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, s. 22-23.

Hisar'ın eserlerinde bilgiçlik taslamak durumu her hangi bir zaman dilimiyle sınırlandırılmamıştır.

7. Maneviyat ve Sevgi İklimi

Boğaziçi Mehtapları'nda, romanlarında olduğu gibi geçmiş zaman insanlarını, maneviyata ve hayale önem veren insanlar; yeni insan tipini ise daha çok maddiyata önem veren kişiler olarak niteler.⁷⁵

Hisar, ay ve güneşi de maneviyat ve maddiyat bağlamında ele alır. Mehtabı, aşk ve maneviyat kaynağı olarak niteler.⁷⁶

Hisar, *Boğaziçi Yalıları*'nda da çocukluğunun Boğaziçi'nde "mahalleleri, ihtiyar heyetleri, bekçi baba himmetleriyle, biraz okuyup yazan cami kayyumlarıyla, muvakkithane memurlarıyla bir ahlak safveti ve din selametiyle asırlarca o kadar hadisesiz, yani nizasız, tecavüzsüz, cinayetsiz, kasti yangınsız, hırsızlıksız"⁷⁷ nice zamanlar geçirildiğini ve bugün istense bile o medeniyetin bir daha tanzim edilemeyeceğini belirtir.

Fahim Bey ve Biz romanında Fahim Bey'in çok sevdiği köpeği İronel, kaybolduktan sonra tekrar sahibine kavuşunca sevincinden aklını yitirir. Fahim Bey, çılgın gözleriyle etrafa havlayan köpeğini, "kendisine muhabbetini aklını kaybetmesi pahasına ispat etmiş olduğundan"⁷⁸ bir türlü terk etmeye razı olmaz; onu senelerce yanından ayırmaz; dinler durur.

Anlatıcının babası, Fahim Bey'in, eşi Saffet Hanım'a asla ihanet etmemesi gerçeğini, "O gayet evcimen olduğu gibi, haremine karşı da o kadar düşkündür ki" sözleriyle teyit etmektedir. Fahim Bey akşam oldu mu kurulmuş bir saat gibi yürüye yürüye evine vaktinde döner; karısı da saatini onun gelişi ile ayar edermiş. "Hey gidi günler hey!" der gibi (...) o geçmiş zamanın mürüvvetleri içinden sanki biraz merhametle bakan" nazarlarıyla bu karı koca, vefanın ve sadakatin geçmiş zamandaki "en mükemmel numuneleri"⁷⁹ sayılırlarmış.

Saffet Hanım ve Fahim Bey, birbirlerine o derece inanır ve güvenirlermiş ki evdeki saatlerin, zamanında kurulmadığında, bir mi bir buçuk mu olduğuna dair yaptıkları kavgalardan sonra ikisi de birbirinden gizlice saatlerini biri çeyrek geçeye ayar ederlermiş.⁸⁰

⁷⁵ Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s. 64.

⁷⁶ Hisar, *age.*, s. 104.

⁷⁷ Hisar, *Boğaziçi Yalıları*, s. 7.

⁷⁸ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 18.

⁷⁹ Hisar, *age.*, s. 26-28.

⁸⁰ Hisar, *age.*, s. 37-38.

Saffet Hanım, kendisini yıllar yılı hayaller ve ümitlerle oyalayan kocasının rüyasına da hemen inanır ve rüyayı “kendi gönlünün süzgecinden geçirerek ve yeni beşaret alametleriyle süsleyerek başkalarına”⁸¹ da anlatır.

Hem tabiat hem eşya hem de insanlar, etrafındaki kalabalığa rağmen Fahim Bey’i yaşlandıkça yalnızlığa âdeta iterler.⁸²

Çamlıca’daki Eniştemiz romanının, yaşadığı zamanın insanlarından yeri geldikçe ve olabildiğince yakınan anlatıcısı, Hacı Vamık Bey’in eski bir fotoğrafında “kendisinin ve etrafındakilerin çocukça, mütevekkil, dindar ve gönüllü hayatlarını” eski sesleri ve lezzetleri ile görür gibi olur. Anlatıcıya göre Hacı Vamık Bey’in “bir teennî ile gûya pusuda beklediği hayat tatlarını kaçırmayalım der gibi”⁸³ bir hâli ve menfaat gütmeyen bir muhabbeti vardır.

Hisar’ın romanlarında sözü edilen geçmiş zamanlarda din, hayatın pek çok alanına sirayet etmektedir. Uyuma ve uyanma vakitleri, yeme içme adabı, uygulanmalar, düşünceler hep dini bir iklimde yaşanmaktadır.⁸⁴

Anlatıcının çocukluk zamanlarında “gelinler gibi süslü ve alımlı hanımlar, hanımefendi gibi râbitalı kalfalar, kibar ruhlı efendiler, çelebi tabiatlı uşaklar, tok gözlü lalalar, ayvazlar, aşçılar, kayıklar, arabacılar” hemen hemen bütün insanlar âdeta ebedi bir âlemde yaşamaktadırlar. Anlatıcıya göre bütün bu insanlar ölümü unutmuş, saadeti bile aramaya ihtiyaç duymayacak kadar manevi bir iklimde bulunmaktadırlar. Bununla birlikte anlatıcının ilerleyen yaşlarında daha iyi kavrayacağı gibi aslında o zamanlarda da hurafelerin yanı sıra “riyakârlıklar, şirkler, ikinci gizli veya aşikâr hayatlar”⁸⁵ da yaşanmaya devam etmektedir.

Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği romanında Ali Nizamî Bey’in Penbanımefendi lakabıyla tanınan annesi Hatice Hanım, pembe tenli yüzü içinde, daimi bir tebessümle açılan ağzı “hep iyilik ve muhabbet sözleri”⁸⁶ söylemekte; o, için için görülen gözleri ile yaşanmış bir genç kızı andırmaktadır.

Anlatıcı, kendisinin ilk gençlik dönemi hakkında da yemekten sonraları, akide şekerleri gibi mümkün merteye tatlı sözler söylenmesinin âdetten olduğunu belirtir.⁸⁷

Hisar’ın anı/denemelerinde, hissettiğini söylediği veya roman anlatıcılarının genellikle geçmiş zamanlarla özdeşleştirdikleri maneviyat iklimi, *Ali*

⁸¹ Hisar, *age.*, s. 63-64.

⁸² Hisar, *age.*, s. 80.

⁸³ Hisar, *Çamlıca’daki Eniştemiz*, s. 13-14.

⁸⁴ Hisar, *age.*, s. 37.

⁸⁵ Hisar, *age.*, s. 37-38.

⁸⁶ Hisar, *Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, s. 12-13.

⁸⁷ Hisar, *age.*, s. 47.

Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği romanında aldanma ve varsayma biçiminde de gösterilir.

Manevi değerlerin önemsendiği bir dönemden, sadece maddiyatın önemsendiği bir hayat tarzına geçişin eleştirildiği bir medeniyet buhranı devrinde, Ali Nizamî Bey farklı bir durum yaşar. O, bir zamanlar maddi bolluk içinde müreffeh bir hayat sürüyorken bir süre sonra kendisini yokluklar içinde bulmuştur. Anlatıcı, onun yoksulluk zamanlarında Şeyhliği tercih ettiği yeni hayatını, vaktiyle bin zahmetle kovaladığı, aradığı; fakat bir türlü bulamadığı, elde edemediği sükûna, rahata ve saadete⁸⁸ asıl kavuşması olarak niteler.⁸⁹

Ali Nizamî Bey, Bektaşî Şeyhliğine evrildiği yeni hayatında kendisini manevi bir iklimde zannetmekte ve öyle davranmaktadır.⁹⁰

Hisar, eserlerinde pek çok kez geçmiş zamanları bir maneviyat ve sevgi iklimi olarak tasvir etmiş olur.

8. Maddiyat ve Yalnızlık

Hisar 1943'te yayımlanmış bir inceleme yazısında, içinde yaşanan zamanın gereği olarak "daha maddiyatçı bir hayat"⁹¹ yaşandığını; afaki fikirlere temayülün azaldığını; gündelik işlerin ağırlığıyla yorulan zihinlerin daha ilkel eğlencelere düşkün olduğunu belirtir.

Abdülhak Şinasi, karaborsacılığa, yakınılan konulardan biri olarak mektuplarında yer verir. Hisar, Cevdet Kudret'in bir sorusu üzerine I. Dünya Savaşı yıllarında memleketin içinde bulunduğu ekonomik durumu anlatırken Fahim Bey ve Biz romanındaki hayali dosyalarda, yazışmalarda ve defterlerde yer alabilecek türden açıklama ve bilgilere yer verir.⁹²

Fahim Bey ve Biz romanında geçmiş zaman veya hâl ile ilgili olarak yakınılan noktalardan birisi rüşvettir. Fahim Bey'in gençlik yıllarında Babîâli'de "maaşa geçmek, terfi etmek hep iltimasa"⁹³ bakmaktadır.

Fahim Bey hakkında nefret dolu sözler söyleyen yegâne kişi; defterdar, mutasarrıf ve valilik görevlerinde bulunmuş olan Hacı Vamık Bey'dir. Hacı Vamık

⁸⁸ "Huzur ve sükûn içerisinde" (Taha Toros, "Maziyi Mazi Olmaktan Kurtarmış, Hayali Cihan Değer Hatıraların Ölümsüz Ressamı", *Milliyet*, İstanbul, 28.04.1983b., s.11) yaşamak arzusu, yakın dostlarından Taha Toros'a göre Abdülhak Şinasi'nin de hayattaki iki temel emelinden birisidir.

⁸⁹ Hisar, *age.*, s. 55.

⁹⁰ Hisar, *age.*, s. 57-58.

⁹¹ Abdülhak Şinasi Hisar, *Kitaplar ve Muharrirler III*, (Yayına hzl. Necmettin Turinay), YKY, İstanbul 2009, s. 43.

⁹² Kudret- İnci, Cevdet Kudret'e Mektuplar, s. 26, 27.

⁹³ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 14.

Bey, her gittiği yerde rüşvet almak ve ihtilâs etmekle itham edilmiştir. Deli eniştenin rüşvet yoluyla bir hayli servet edindiği de rivayet edilmektedir.⁹⁴

Anlatıcı, deli eniştesi Hacı Vamık Bey'in köşküne giderlerken vardığı Çamlıca'da "hep lezzetli bir maneviyat âlemine" geçtiği hissine kapıldığını söylerken, haricin cephesinin de "maddelerden ibaret"⁹⁵ olduğunu belirtir.

Maneviyat ve maddiyat iklimleri arasında gidiş gelişlerimiz bireysel tecrübelerimiz kadar temas içinde bulunduğumuz medeniyet daireleriyle de ilgilidir. Anlatıcı, Batı'nın Descartes ve Auguste Comte gibi düşünürlerce geliştirilen tecrübeye dayanan ilim anlayışının, günümüz fenninin sınırlarını çizdiğini; gitgide hayatı sınırlayan bu pozitivist anlayışın çekilmez olmaya başladığını; Batı'nın kendisini "bu ilmin tecrübesi ve hüznünün dışında tutarak" kurtarabildiğini; Şark'ın ilminin de "kapılarını maneviyatta ve tecrübe edilmemiş ihtimallere açık tuttuğundan (...) daha metafizik, tebessümlü ve imanlı"⁹⁶ kalabildiğini ileri sürer.

Rüşvet çarkının dönmesi iltiması gerektirmektedir. Hacı Vamık Bey de her defasında Arabistan taraflarında bir vilayete gönderilir; fakat gittiği yerde bir suç, bir yolsuzluğu görülüp, rüşvet almak, para yemek gibi töhmetlerle zan altına girerek azlolunmakta ve sonra ancak, Yıldız'a dehalet eden babasının şefaatiyle affedilerek tekrar bir başka yere tayin olunabilmektedir.⁹⁷

Anlatıcı, "asepsi ve antisepsi" dediği hijyen düşüncesinden mahrum yerlerde "güzel" maneviyatın "kirli"⁹⁸ maddiyat tarafından bozulduğuna inanır.

Hayatın maddi ve manevi olarak nitelediğimiz yanlarını sorgulayan anlatıcı, her şeyi maddi ve manevi diye birbirinden ayıranlarla, maddi dediklerine manevilerinden fazla değer veren maddiyatçıların, kaba bir suretle yanıldıklarını; manevi şeylerin, kendilerine bir destek olarak maddi bir varlığa ne kadar muhtaç iseler; maddi şeylerin de içinde nefes aldıkları ve yaşadıkları bir manevi tarafa, bir havaya, bir ruha ihtiyaçları olduğunu; her maddenin evvelinin ve dayanağının maneviyat olduğunu; hiçbir şeyin ne tamamen manevi, ne de büsbütün maddi sayılamayacağını; hiçbir mevcudun bu iki yüzleri ve taraflarının birbirlerinden tamamen ayıramayacağını ileri sürer.⁹⁹

Hisar'ın romanlarında maddiyat kavramı çoğu zaman yıkım ve yok oluşla birlikte anılır. Yenilikler ve değişimler bazen eskinin sadece maddi yönlerini alıp

---

⁹⁴ Hisar, *age.*, s. 39.

⁹⁵ Hisar, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, s. 28.

⁹⁶ Hisar, *age.*, s. 56.

⁹⁷ Hisar, *age.*, s. 127.

⁹⁸ Hisar, *age.*, s. 156-157.

⁹⁹ Hisar, *age.*, s. 174-175.

götürmekle de yetinmezler. Çamlıca'daki deli eniştenin yirmi beş yıl kadar uğraşıp didinerek tamir ettirdiği, donattığı köşkü sonuçta sahibi gibi ölüme yaklaşmaktadır.¹⁰⁰

***

Hisar, yalnızlık konusuna *Ahmet Haşim* biyografisinde de yer vermiştir. Şair üzerine kaleme aldığı anı/biyografide şairin ölüm döşeğindeki yalnızlığından; sağlığında arkadaşlarını kırıp kendisinden uzaklaştırmasından; şairin terkedilmekten ve unutulmaktan acı acı şikâyet etmesinden söz etmektedir.¹⁰¹

Sevgi ve maneviyat ikliminden çıkıldıkça yalnızlıklar hissedilir. Bununla birlikte yalnızlık hissi, Hisar'ın eserlerinde sadece yaşanan zamanda değil; neredeyse tüm zamanlarda yakınılan durumlardandır.

Fahim Bey ve Biz'in anlatıcısı, insanları birbirlerinden uzun mesafelerle ayrılmış, kendi hususi boşlukları içinde dönen, hepsi yalnız, hepsi mahrem ve başkalarına kapalı birer dünya olarak niteler.¹⁰² Anlatıcıya göre yalnızlık, herkese küserek ve severek içine çekildiğimiz talihimizdir.¹⁰³

Çamlıca'daki Eniştemiz romanının anlatıcısı da mutlak manada yalnız olduğumuz inancındadır.¹⁰⁴

Anlatıcı, Boğaziçi'ndeki yalılarında, dışarıyla temaslarının azlığından kaynaklanan bir nispi yalnızlık yaşadıklarını; fakat kendilerinin bu yalnızlığın farkına varamadığını, enişmeleri Hacı Vamık Bey'in ise bir tehlike sezer gibi bu yalnızlığı anladığını ve anlatmaya çalıştığını belirtir.¹⁰⁵

Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği romanında da gençliğinde aile servetini savuran, tek başına kaldığında ise misafir gittiği eş-dost evlerinden eşyalar çalan Ali Nizamî Bey, lalası Hüseyin Ağa ile birlikte mutlak bir yalnızlığa mahkûm olurlar.¹⁰⁶

Abdülhak Şinasi'nin eserlerinde çoğu kez yaşanan zaman dilimi söz konusu edildiğinde maneviyatın yerini maddiyata, rüşvet ve karaborsacılık gibi uygulamalara; sevgi ikliminin ise yalnızlığa bıraktığı anlatılır. Bu durum, ilerleyen zamanlarla birlikte hakikatlerin sert, kuru yüzlerine şahit olmakla ve bakış açılarının farklılaşmasıyla alakalıdır.

¹⁰⁰ Hisar, *age.*, s. 179-180.

¹⁰¹ Abdülhak Şinasi Hisar, *Ahmet Hâşim: Şiiri ve Hayatı*, YKY, İstanbul 2006, s. 68-69.

¹⁰² Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 7.

¹⁰³ Hisar, *age.*, s. 121.

¹⁰⁴ Hisar, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, s. 10.

¹⁰⁵ Hisar, *age.*, s. 21.

¹⁰⁶ Hisar, *Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, s. 62-63.

9. İçe Dönük Nazarlar

Hisar, romancılık anlayışı itibarıyla bireylerin iç dünyalarını esas alan bireyci edebiyata yakın bir “kişi romancısı” olarak nitelenebilir. Kişisel hayatın zengin içe dönüklüğünü edebiyatın en üstün numunesi olarak gören Terry Eagleton’a göre bir yönüyle bireyci edebiyat anlayışı, insan hayatının toplumsallığını münferit bireyci girişime tabi kılan siyasi sistemin değerlerini yansıtmaktadır.¹⁰⁷

Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Mehtapları*’nda çocukluğunda “yarı selamlık, yarı harem; yarı hayat, yarı hayal yatağı; yarı tekke, yarı saray olan” ve “gönlümüze göre geçmiş veya gönlümüze göre gelecek zamanların”¹⁰⁸ şiirini yaşadığını belirttiği yalıların bile kendi iç âlemlerine çekilmiş göründüklerini söyler.

Hisar’a göre geçmiş zaman insanların içe dönük bakışlarının bir yansıması da şarkılarda görülen, şikâyetlerin hep gönülden olması hâlidir.¹⁰⁹

Abdülhak Şinasi, *Geçmiş Zaman Köşkleri*’nde yer verdiği çocukluk anılarında, mürebbiyesi ile akşamları çıktıkları Nizam Caddesi gezintilerinde, gözlerinin iç varlığına açıldığını; artık kendi ülkesine, kendi cihanına döndüğünü; asıl serbestisini ve samimiyetini bulduğunu, kendisindeki hayal çeşmesinin açıldığını söyler.¹¹⁰

Fahim Bey ve Biz romanında anlatıcı, Fahim Bey’in gözlerini daha ilk görüşmede dikkate değer bulmuş; bu, sabit bakışlı siyah gözlerin madenini biraz sert, cevherini biraz yabancı; bu bakışlardaki manaların tefsirini biraz güç, bu gözlerin nazarlarını ise dışarıdan ziyade içlerine dönük bulmuştur.¹¹¹

Anlatıcı, Fahim Bey’in hariçten ziyade kendi içine baktığını sık sık vurgulayacağı bakışlarının sırrını ve cazibesini “biraz hüzünlü olmakla beraber vicdanlı, imanlı, tok, rahat ve insanı bıktırmayan, sanki kemallerini bulmuş”¹¹² olarak niteler.

Bakışlarının içe dönük olması, Abdülhak Şinasi’nin roman kişilerinin ve biyografisini yazdığı ya da denemelerinde ele aldığı kişilerin bazılarının belirgin özelliklerinden birisi olarak gösterilir.

10. Dışa Dönük Bakışlar

¹⁰⁷ Terry Eagleton, *Edebiyat Kuramı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003, s. 239.

¹⁰⁸ Hisar, *Boğaziçi Mehtapları*, s. 108.

¹⁰⁹ Hisar, *age.*, s. 137.

¹¹⁰ Hisar, *Geçmiş Zaman Köşkleri*, s. 22.

¹¹¹ Hisar, *Fahim Bey ve Biz*, s. 11.

¹¹² Hisar, *age.*, s. 27-28.

Fahim Bey'in çalıştığı Tercüme Odasının âmiri, roman anlatıcısının arkadaşıdır ve anlatıcıya, Fahim Bey'in yüksekte muhakeme etmek kudretinden, atisiyle ilgilenecek hayal gücünden yoksun olduğunu söyleyecektir.¹¹³

Daha önce anlatıcı tarafından bakışlarının içe dönük olduğu söylenen Fahim Bey, dilden dile dolaşan rüyasında, içinden, kendisini yadırgayan insanları bakışlarının dışa dönük olmaları ile yargılayıp "Siz hayatın zâhirî şekillerini görüyorsunuz; ben batınî şekillerini!"¹¹⁴ diyecektir.

Fahim Bey'i tuhaf, deli, hayalperest birisi olarak niteleyen insanların bakışları dışa dönüktür. Anlatıcı, dışarıdan bakışlar olarak niteleyebileceğimiz "yabancı gözler ve izanlar" için, "bizi olduğumuzdan büsbütün başka, ya şişman ve kısa, ya zayıf ve uzun gösteren bozucu ve güldürücü aynalar"¹¹⁵ benzetmesini yapar. Romanda Fahim Bey'in uğradığı akıbet de burada sayılanlardan pek farklı olmaz.

Dışa dönük davranmanın, insanlara şekilsel yaklaşmanın veya bakışların dışa dönük olmasının yansımalarından birisi riyakârlıktır. Uzak memuriyetlere şikâyet etmeden giden Hacı Vamık Bey, anlatıcıya "Ya evlâdım, işte böyle! Ne yaparsın? Din ve devlet namına!"¹¹⁶ sözleri ile aslında elde etmeyi umduğu maddi menfaatlerini gizlemiş olmaktadır.

Bakışların dışa dönük olması ve şekilciliğin önem kazanması, Abdülhak Şinasi'nin eserlerinde zaman ilerledikçe fark edilen durumlardan birisi olur.

Sonuç

Abdülhak Şinasi Hisar için geçmiş zaman bir açıdan geleceğe taşınması gereken değerler demektir. Zaman ilerledikçe ve anlatıcılar ile Hisar'ın bakış açısı değiştikçe yitirilen değerler göze çarpmaya başlar. İnsani evrensel yanılığın bütün olumlanan değerleri geçmişe hasreder. Estetik değerler yitirilir, hayattan şiiriyet uzaklaşır. Kirli olarak nitelenen maddiyat, itikatların ve dinin yerini alır. Sürat, gürültü, vakit darlığı, güvensizlik, duyarsızlık, küçümseme, vefasızlık, kadirbilmezlik, ciddiye almazlık, unutmak, bilgiçlik taslamak, cahillik, kibir, gösteriş merakı, yalnızlığa mahkûm olmak, dışa dönük bakışlar, riyakârlık ve şekilcilik yeni hayatın getirileri olur.

Şiiriyetin Hisar'ın eserlerindeki karşılığı tabiatın estetiğidir. Hisar'a ve anlatıcılarına göre şiiriyet hayatın, sanatın ve edebiyatın hemen her alanında

---

¹¹³ Hisar, *age.*, s. 50.

¹¹⁴ Hisar, *age.*, s. 61.

¹¹⁵ Hisar, *age.*, s. 128.

¹¹⁶ Hisar, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, s. 123.

arzulanan bir niteliktir. Bir değerdir, gizdir, duygudur. Güzelliktir, yaşantıdır, edâdır. Manevi havadır, iklimdir. Hususiliktir. Âlemdir.

Duyarlık, Hisar'ın eserlerinde geçmiş zaman ile anılan kişilerin en belirgin vasıflarındandır. Duyarlı olmak duygulu, içli, fedakâr, iyiliksever, hassas, özverili, insafli, şefkatli, kibar, nazik, zarif, ince düşünceli, çekingen, mahcup; şikâyetten sakınan bir kalp, idrak ve izan sahibi, kanaatkâr, tokgözlü, acıyan, merhamet sahibi, kadirşinas, vefalı, tarafsız bir insan olmayı gerektirir. Duyarlık, yazarın anlattığı gerçek veya kurmaca kişilerin olduğu kadar başkalarının anlattığı Abdülhak Şinasi'nin de en belirgin özelliklerindedir.

Hisar'ın eserlerinde bahsi geçen geçmiş zaman insanların vasıflarından birisi de bilge olmaktır. Roman kahramanları Fahim Bey ve kısmen Hacı Vamık Bey hayatın pek çok alanına dair fikir yürütebilecek derece bilge kişilerdir.

Geçmiş zaman insanları, Hisar ve anlatıcılarına göre yaşanan riyakârlıklara, şıklere, ikinci gizli veya aşikâr hayatlara rağmen bir maneviyat ve sevgi ikliminde; inanç, ümit, muhabbet, safvet, anlayış, sükût ve güven içinde hayat sürmektedirler.

Geçmiş zaman insanların bakışları zengin iç dünyalara dönüktür. Kendi iç âlemlerine çekilmektedirler. Geçmiş zamanlarda şikâyetler bile bir tek gönüldendir ve her şey ciddiye alınmaktadır.

Kaynakça

- Eaglaton, Terry, *Edebiyat Kuramı*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2003.
- Galip, A., *Tartışılan Roman*, Algı Yayın, Ankara 2007.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Ali Nizamî Beyin Alafrangalığı ve Şeyhliği*, YKY, İstanbul 2005.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Ahmet Hâşim: Şiiri ve Hayatı*, YKY, İstanbul 2006.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Mehtapları*, 5. Baskı, YKY, İstanbul 2010.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Yalıları*, 2. Baskı, YKY, İstanbul 2010.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Çamlıca'daki Eniştemiz*, 2. Baskı, YKY, İstanbul 2008.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Fahim Bey ve Biz*, 3. Baskı, YKY, İstanbul 2008.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Geçmiş Zaman Fıkraları*, YKY, İstanbul 2006.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Geçmiş Zaman Köşkleri*, YKY, İstanbul 2006.
- Hisar, Abdülhak Şinasi, *Kitaplar ve Muharrirler III*, (Yayına hzl. Necmettin Turinay), YKY, İstanbul 2009.

- Kantarcıoğlu, Sevim, *Edebiyat Akımları, Platon'dan Derrida'ya*, Paradigma Yayınları, İstanbul 2009.
- Kudret, İhsan-Handan İnci, *Cevdet Kudret'e Mektuplar*, Ümit Yayıncılık, Ankara 1995.
- Toros, Taha, “75 Yaşında Öldüğünde Cebinde Bakiyesi 66 Lira Gösteren Bir Banka Cüzdanı Bulundu Tek Kuruşu Yoktu”, *Milliyet*, İstanbul 02.05.1983c.
- Toros, Taha, “Abdülhak Şinasi Hisar'ın Temizlik Tutkusu Bir Hastalık Düzeyindeydi”, *Milliyet*, İstanbul 27.04.1983a.
- Toros, Taha, “Maziyi Mazi Olmaktan Kurtarmış, Hayali Cihan Değer Hatıraların Ölümsüz Ressamı”, *Milliyet*, İstanbul 28.04.1983b.
- Toros, Taha, “75 Yaşında Öldüğünde Cebinde Bakiyesi 66 Lira Gösteren Bir Banka Cüzdanı Bulundu Tek Kuruşu Yoktu”, *Milliyet*, İstanbul 02.05.1983f.